

Rakkaudesta isoveljeen, taiteilijaan

Heini Saraste, Liini Laes & Hannu Castrén: Päivä kerrallaan kesään asti. Markku Sarasteen elämästä ja taiteesta. Helsinki: Kynnys ry, 2019. Kirjan valokuvat: Ismo Helén ja Pekka Helin.

Helena Hietaniemi

Heini Sarasteen toimittama kirja *Päivä kerrallaan kesään asti* on syntynyt rakkaudesta isoonveljeen – Markku Sarasteeseen – ja hänen taiteeseensa.

"Kukaan ihminen ei liene vaikuttanut minuun enemmän kuin veljeni Markku", Heini Saraste aloittaa muisteluksensa otsikolla ”Veljeni Markku”. Tekstistä välittyvät sisarusrakkauden kipeätkin sävyt.

Markku Saraste (1945–2011) oli Heini Sarastetta kymmenen vuotta vanhempi isovelji, joka sairastui nuoruudessaan skitsofreniaan ja joka kehittyi omaleimaiseksi taidemaalariksi ja -graafikoksi.

Pienenä tyttönä Heini Saraste koki olevansa palvottu pikkusisko, jonka isovelji nosti jalustalle. Pienestä pojasta lähtien Markun suunta näytti selvältä. Hän piirsi ja maalasi jatkuvasti. Hänestä tulisi taiteilija, kuten Vincent van Gogh. Pikkusisko sai olla Vincentin veli Theo.

Sarasteen perheen vanhemmat eivät halunneet taiteilijan ammattia kenellekään lapselleen, vaan mieluiten piti opiskella lääkäriksi, juristiksi tai opettajaksi.

Markku Saraste kävi poikakoulua, jonka rehtori oli hänen isänsä. Heini Saraste kysyy tekstissään, mikseivät vanhemmat laittaneet poikaansa toiseen kouluun. Hän kuvittelee, millaiseen prässiin kovasta kuristaan tunnetun rehtorin poika koulussa joutuikaan. Markku lopetti koulun jäätyään kaksi kertaa luokalleen lukiossa. Kun hän joutui keskeyttämään myös armeijan, vanhemmatkin myöntivät pojan taiteilijan uralle.

Markku aloittikin opinnot Kankaanpään taidekoulussa, mutta ahdistusten ja harhojen lisääntyessä opintojen jatkaminen kävi mahdottomaksi. Mielisairaalahoittoa hän ei itse katsonut tarvitsevansa, eikä äiti halunnut jättää häntä hoitoon väkisin. Jälkeenpäin äiti ajatteli, että Markku olisi hyötynyt hoidosta. Heini Saraste muistaa äitinsä ja isänsä tuskan, jota he tunsivat perheen keskimmäisen lapsen, ainoan pojan, sairastumisen seurauksena.

Skitsofrenia-sanaa ei kuitenkaan pitkään aikaan käytetty edes perhepiirissä. Sen sijaan puhuttiin pakkoneuroosista. Kun lääkäriksi myöhemmin valmistuva sisko käytti perheessä sanaa skitsofrenia,

pikkusisko huusi, ettei se ole totta. Miksei avauduttu, miksei puhuttu, Heini Saraste kritisoi vanhempiaan, vaikka ymmärtääkin heitä silloisissa pikkukaupungin pienissä seurapiireissä sen ajan asennemaailmassa.

Markulle rakennettiin ateljee perheen omakotitalon yläkertaan, missä hän sai Jyväskylän Harjun puut silmiensä alle. Myöhemmin perhe osti hänelle isomman ateljeeasunnon Jyväskylän keskustasta, nyt Kirkkopuiston puut näkymään.

Saraste kirjoittaa, että sairauden tunto puuttui Markulta itseltään loppuun saakka. Hän koki olevansa taiteilija, jolla oli vaikeaa, ei sairas, joka maalasi. Pikkusiskolle veljen värikylläiset työt kertovat ilosta ja räjähtelevästä elinvoimasta.

Markku Sarasteen sairastumisen aikoihin vielä 1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla ja paljolti sen jälkeenkin lapsen skitsofreniaa pidettiin äidin tunnekylläisyyden seurauksena. Syyttävä asenne loukkasi ja nöyryytti Markun äitiä. Hän koki tulleen leimatuksi huonoksi äidiksi, vaikka juuri hän kannusti poikaansa monin tavoin taiteilijan tiellä. Heini Saraste huomauttaa, että myöhemmin analyytisesti suuntautuneen psykologian edustajat eivät koskaan pyytäneet anteeksi äitisukupolvien henkistä nöyryyttämistä ja jopa tuhoamista.

Heini Saraste peri Markun henkisen tukijan roolin äidiltään, kun äiti ei enää jaksanut. Hän kertoo kärsineensä myös jatkuvaa huonoa omatuntoa siitä, ettei tehnyt veljensä puolesta tarpeeksi, ettei ollut tarpeeksi hyvä veli Theo. Riittämättömyyden ja syyllisyyden tunnistavat ne, jotka perhesuhteissaan ovat kokeneet voimattomuutta läheisen ihmisen kärsimyksen edessä; kun haluaisi auttaa ja helpottaa toisen tuskaa, mutta keinoja ei ole.

Markun miehuusvuosina pikkusisko suri sitäkin, ettei veljen naisen kaipuu, tarve löytää oma rakas, saanut täyttymystään elävässä elämässä. Kaipuu kanavoitui taiteeseen. Kauniit naiset, etäiset muusat, suloiset kaunottaret, rehevät seksisymbolit, avoimesti eroottiset naiset Markku kaiversi metallilaatalle tai maalasi kankaalle.

Pikkusiskon, Heinin, sanoin Markku Saraste rakasti elämää. Viimeisinä vuosinaan hän kuitenkin vaipui raskaisiin tunnelmiin. Lopulta hän tuupertui sairauskohtauksen saatuaan Heinin syliin perheen kesäpaikassa Viitasaaren Mertainsaarella. Heini antoi ensiavun suusta suuhun hengityksellä. Mutta Markku ei enää herännyt henkiin.

"Veljeni Markku, miten häntä rakastinkaan!" Heini Saraste päättää muisteluksensa.

Heini Sarasteen kirjoitus tarjoaa kirjallisuusterapeuttisen ajatuksen, jonka mukaan itselle läheisestä

ihmisestä kirjoittaminen voi olla muistelutyötä parhaimmillaan. Sen sijaan että lähtökohtaisesti kirjoittaisit itsestäsi, kirjoita, millaisia itsellesi tärkeät ihmiset kokemanasi olivat, millainen oli suhteesi heihin, miten he ovat vaikuttaneet sinuun ja millaisia heidän keskinäiset suhteensa olivat. Läheisestä kirjoittaminen avaa kirjoittajan oman muiston muiston perään ja siten vastaa kysymyksen "kuka minä olen".

Kuvataiteilija, kirjailija ja kuvataidekriitikko Hannu Castrén kirjoittaa kirjassa otsikolla "Vielä parempia töitä" paitsi Markku Sarasteen taiteellisesta ilmaisusta myös yliherkstä taiteilijapersoonasta. Castrén luonnehtii, että Markku Saraste oli identiteetiltään taiteilija ilman taidekouluakin. Kirjoittajan mukaan hänen taiteessaan oli sisäsyntyistä aitoutta, jota modernismi ihaili ja tavoitteli.

"Kun piirtäjän viiva on sekä taidokasta että henkisesti latautunutta, sitä kutsutaan hermoviivaksi", Castrén kirjoittaa. Hän luonnehtii hermoviivan täydellistyvän Markku Sarasteen kuivaneulatöissä.

Castrénin sanoin taide toimi Markku Sarasteen elämässä kuin majakka, joka johdatti hänet läpi pimeiden aikojen. Ahdistus ei inspiroinut häntä vaan kamppailu sitä vastaan. Se tuotti hänen taiteellisen omaperäisyytensä.

Markku Sarasteen siskon tyttö Liini Laes kirjoittaa lyhyessä tekstissään ”Enon perintö” enonsa vaikutuksesta omaan kehitykseensä ja taiteilijan kutsumukseensa.

Kirja sisältää yli 60 kuivaneula- ja akryylityötä 1970-luvulta 2000-luvun alkuun.

Helena Hietaniemi on toimittaja ja kirjallisuusterapiaohjaaja